

(NE)VIDLJIVOST ŽENA U MUZEOLOGIJI: UZBURKAVANJE MIRNIH VODA

ANA PAULA ASSUNÇÃO □ Portugal

*Ne volim dobar ukus.
Ne volim zdrav razum.*
Adriana Calcanhoto

Iako su u drugim područjima ljudske spoznaje rasprave o spolovima već posve uobičajene, kao i vezanje pojma spola uz nove perspektive istraživanja, promjene i obnovu načina razmišljanja ili razvoj novih metodologija, u portugalskoj muzeologiji (a vjerojatno ne samo u portugalskoj, s obzirom na to da pretpostavljam kako je situacija u velikom dijelu svijeta slična onoj koju ću u ovom članku opisati), još ne postoji jasna predodžba o tome kako bi muški/ženski elementi mogli biti predstavljeni u izlaganjima, prikazanim slikama, izloženim materijalima ili načinu na koji muzeji razrađuju povijesne, antropološke i sociološke poruke što ih prenose svojoj publici.

Neupitna je činjenica da su žene u većini muzeja nevidljive, neovisno o tome kolike su te ustanove, tko im je na čelu ili kojim zbirkama i prostorima raspolažu. Možda *nevidljivost* i nije izraz koji najbolje opisuje postojeću situaciju, s obzirom na to da Elizabeth Wilson u svom članku *Nekoherentni feminizam* ističe da *žene u svakom slučaju više nisu nevidljive. Jedan od glavnih uspjeha feminističkog pokreta 1970-ih bio je spašavanje žena iz te nevidljivosti - one više nisu "skriveno od povijesti". Međutim, mediji, koji su priznali postojanje "ženskog problema", vrlo pomno biraju kamo će usmjeriti svoju pozornost te time često stvaraju još veću zbrku umjesto da rasvijetle nejasnoće u raspravi.*¹ Bez obzira na sve navedeno, žene su i dalje nevidljive i stoga sam izabrala upravo taj termin, iako će ga neki vjerojatno smatrati ponešto preoštrim.

Ne namjeravam pričati o onome što smo nepovratno izgubili kad je riječ o tom problemu, već o onome što bismo mogli dobiti pristanemo li problem jednake zastupljenosti spolova u povijesti, antropologiji ili znanosti općenito razmotriti u kontekstu svakodnevnog života svakoga pojedinog muzeja.

Pokušaji Gaby Porter, engleske muzeologinje koja detaljno proučava probleme prisutnosti i prikaza žena i muškaraca u muzejima, izvrsni su primjeri napora koji se u to područje ulažu. Ona primjećuje da su u početku svi tehničari podržavali njezin projekt, ali je njihova potpora slabila kako su se pojavljivala određena pitanja i

sumnje. Kad je počela preispitivati unutrašnji organizacijski prostor samog muzeja, dakle u posljednjoj fazi istraživanja, u kojoj se mogao poremetiti uspostavljeni privid normalne situacije, postale su očite prepreke kojih prije nije bilo. Autorica je stoga zaključila da, među ostalim, još uvijek postoji očita tradicionalna podjela uloga na slabe i jake, naredbodavce i izvršitelje itd.² Drugi autori iz Francuske, Engleske, Australije, Danske i Novog Zelanda također su proučavali kako su žene u muzejima predstavljene u javnosti i zaključili su:

- da su žene uglavnom predstavljene u izravnom odnosu s kućanstvom, tj. da su uglavnom smještene unutar doma
- da muški protagonisti priče djeluju izvan okvira doma, tj. u javnosti
- da se žene obično spominju u kontekstu prošlosti
- da ženski životni ciklus, ako je i prikazan javno, još uvijek obavlja veo romantike, a sva objašnjenja tog ciklusa proizlaze iz općega zdravog razuma.

U ovom se radu analizira portugalska situacija, a glavni je zadatak rada pomoći odrediti koliki je gubitak prouzročila ta nevidljivost ili, bolje rečeno, podzastupljenost žena jer taj gubitak nije pogodio isključivo žene, već je ponajprije zamjetan na razini samog poznavanja društvenoga i političkog napretka.

Sviđalo se to nama ili ne, činjenica je da se žene još uvijek u osnovi doživljavaju kao grupa čija je povijesna uloga sporedna, bez obzira na to koliko je naglašena u pojedinim područjima (npr. unutar obitelji ili kad je riječ o brizi, osjećajima, obrazovanju itd.). Takva percepcija stoga ostaje netaknuta unatoč brojnim promjenama na političkoj, društvenoj i kulturnoj razini.

Sharon Reilly razmatrala je taj problem s krajnje praktičnog stajališta: *ograničena prisutnost žene u prikazanim ulogama navodi nas na dva zaključka. Takvo nam stajalište ponajprije želi poručiti da je utjecaj žena ograničen na vrlo usko područje. Također zaključujemo i da je položaj žena u društvu prikazan kao neproblematičan, bezazlen i nekontroverzan, što sprečava svako eventualno osporavanje trenutnog statusa žena.*³ S druge pak strane, izostanak bilo kakvog poznavanja na suvremenu povijesnu situaciju implicitno upućuje na to da su ugnjetavanje i diskriminacija isključivo stvar prošlosti.

¹ Wilson, Elizabeth, *The Contradictions of Culture: Cities, Culture, Women*, London, Sage, 2001., str. 17.

² Porter, Gaby, *Seeing through solidity: a feminist perspective on museums*, u: *Theorising Museum: Representing identity and diversity in a changing world*, London, Blackwell, 1996., str. 105-126.

³ Usporediti: *Muse*, vol. X., br. 4, veljača 1994.

Dopustite mi da se, i dalje imajući na umu problem muzeja, osvrnem na još jedno razmišljanje o političkom potencijalu javnih mjesta.

U izlaganju koje je u Njemačkoj održao 1962., a koje je u Engleskoj (i vjerojatno u nekim drugim dijelovima Europe) postalo aktualno tek 1989., Habermas je rekao da se *prostor društvenog života u kojemu se može stvoriti nešto nalik na javno mišljenje, tj. javnost kao takva, stvara u svakom razgovoru u kojemu se obični građani okupe da bi predstavljali javnost.*⁴ Kulturne aktivnosti i kulturna mjesta poput muzeja, knjižnica ili javnih prostora neupitno bi morali osigurati taj preduvjet demokratske igre, omogućiti izražavanje mišljenja te poticati demokraciju i građanski duh. Način na koji muzeji oblikuju svoj identitet, prostor, zbirke i izložke (ukratko, u krajnjem obliku, način na koji planiraju ispuniti svoju zadaću) određuje znanje koje ti muzeji prenose, čežnje koje bude i ideale koje zagovaraju. Drugim riječima, samo opći i ravnopravan pristup informacijama može potaknuti analizu, sučeljavanje suprotnih mišljenja i raspravu, nužne za stvaranje javnog mnijenja.

Pretpostavimo da je glavna zadaća muzeja pomoći ljudima pri istraživanju i doživljavanju (osjećanju), da od muzeja očekujemo da organiziraju izložke, da prenose znanja i informacije, da objašnjavaju, nadahnjuju, potiču, ispunjavaju nas entuzijazmom, rade na očuvanju i proučavanju, ali i da određuju i grupiraju te da nam, kao kvalitetna javna uslužna ustanova koja se neprestano trudi biti na visokoj razini, sve to ponovo stave na raspolaganje, na korist svakom čovjeku i ženi. Ako od muzeja očekujemo sve to, zašto onda također ne očekujemo (mogli bismo reći, konačno) nešto što se odnosi izravno na žene ili zašto ne bismo još zahtjevniji i ne očekujemo da nam predstave nešto s područja studija o problematici spolova? Za to su zaduženi oni koji odlučuju što će se prikazati i kako, što bi se trebalo vidjeti i što nikada neće biti prikazano.

Često se problem realizacije proučavanja ženske situacije olako shvaća prilikom planiranja raznih istraživanja, uglavnom zbog nedostatka novčanih sredstava, nedovoljnog znanja ili jednostavno zbog predrasuda. Često se postavlja pitanje što je zbog takvih pogrešaka izostavljeno iz potpisa pod pojedinim izlošcima. Nedostaje, prije svega, materijal pomoću kojega bi čitatelji mogli protumačiti i komentirati mišljenja istraživača, ali i usporediti ih s vlastitim mišljenjem. *Analiza postupaka mora biti transparentna kako bi ih bilo moguće prikazati i o njima raspravljati. Na taj bi se način i sami postupci pretvorili u izložak, a čitatelji bi mogli sami doći do nekih zaključaka, tj. pronaći vlastita objašnjenja.*⁵ U svom zanimljivom i nezaobilaznom članku *Metodologija je bitna!* Liz Stanley iznosi ove uvjerljive argumente: *otvoreni tekst u navedenom smislu čini žensko znanje bitno vidljivijim, a čitateljima pruža preduvjete za preispitivanje i ocjenji-*

*vanje analize provedene u svjetlu prikazanih činjenica.*⁶

U brojnim situacijama postaje nužno jednostavno i bez okolišanja razotkriti *slijepu povijest*⁷ u kojoj se predmet, subjekt i/ili situacija promatraju neovisno o njihovu podrijetlu, tradiciji ili čak povijesnom razdoblju.

Ipak ne možemo zanemariti da, kako je iznio Michel Foucault, svako društvo ima vlastitu politiku o istini i znanju. Razvoj zadataka pripisivanih muzejima potvrđuje tu tvrdnju. Muzeji su dugo slijedili put na kojemu su zbirke bile važnije od potreba javnosti, sve dok pojedinac nije prevladao i postao prioritet ili krajnji cilj te vrste kulturnih pomagala. Ako su poznavanje i znanje u središtu pozornosti muzeja, kako ti muzeji oblikuju i prikazuju ljude, njihovu prošlost i živote, njihove osjećaje, zamisli i snove?

U 21. stoljeću, razdoblju koje neupitno obilježava postojanje najrazličitijih dijaspora diljem svijeta, sve veće raslojavanje publike postalo je neosporna činjenica s kojom se, između ostalih, moraju suočiti i muzeji. Mi i dalje, međutim, vjerujemo da su muzeji jedni od malobrojnih javnih mjesta na kojima ljudi (dakle, muškarci i žene različitih vjerovanja, obrazovanja i kultura) mogu međudjelovanjem postići mirnu razmjenu mišljenja. Iako prošlost prikazujemo kao razdoblje pasivnog posjetitelja (ta je pretpostavka još uvijek široko prihvaćena u mnogim zemljama, u nas i u svijetu), naša je zajednička obveza kao članova određenog društva uništiti političke i društvene mitove, zahtijevati aktivno sudjelovanje svakog muškarca i žene te pripisati nova značenja većem dijelu naše prošlosti, ali i našoj sadašnjosti. Značenje svakog izložka očito je onima koji ga promatraju izvana i svijet doživljavaju kao prikaz. Brojni su se autori već bavili problemom pretjeranoga i pomalo opsesivnog korištenja osjetila vida u muzejima.

Posjetitelji se drže na udaljenosti svojatavanjem izložaka, tj. fizičkim udaljavanjem predmeta, vitrinama ili ambalažom. Samo njihove oči mogu doći u dodir s predmetom. Naša osjetila nisu potpuno istražena, a izbor mogućnosti ima određene posljedice.

Međutim, istina je i to da se, kako kaže Kenneth Hudson, *brojni naši sugrađani ... zadovoljavaju općeprihvaćenim i ustaljenim shvaćanjima te uopće ne gledaju blagonaklono na njihovo osporavanje ili preispitivanje.*⁸

I upravo se tad pojavljuje potreba da se mirne vode uzburkaju. Čovjek se ne može jednostavno ograničiti na površinu predmeta niti može u nedogled ponavljati postojeće klišeje.

Nevidljivost, tradicija koja još nije otvoreno osporena kad je riječ o pristupu ženskom pitanju, sprečava muzeje u ispunjavanju njihove dužnosti prenošenja znanja, doživljaja otkrića i zadovoljstva. Stoga je nužno tradicionalističko shvaćanje, koje istinitim smatra samo vidljivo (a u promatranom je primjeru muzej utjelovljenje autoriteta i mudrosti), popratiti uznemirujućim učinkom novog otkrića i uzeti u obzir iskustva što su već postala praksa u Engleskoj i nekim sjevernoeuropskim zemljama, iskustva što su muzeje učinila otvorenijima prema

4 Citirano iz: Rottenberg, Barbara Lang, *Les Musées, l'information et la sphère publique, Museum*, prosinac 2002., str.

5 Stanley, Liz, *Methodology Matters!*; u: *Introducing Women's Studies*, Palgrave, 1997., str. 216.

6 Ibid., str. 217.

7 Hopper-Greenhill, Eilean, *Museums and the Shaping of Knowledge*, London, Routledge, 1992., str. 8.

8 Hudson, Kenneth, *How Misleading Does an Ethnographical Museum Have to Be*; u: *Exhibiting Cultures: The poetics and politics of museum display*, Washington i London, Smithsonian Institution Press, 1991., str. 459.

ponovnom iščitavanju i omogućila stvaranje *interdisciplinarnih muzeja koji ne poštuju postojeću situaciju i trude se uvesti novosti u organizaciju izložaka razvijajući nove metode, načine izražavanja i teme.*⁹

Muzeji, očito, nisu izolirani, oni postoje unutar društva. Oni su živi organizmi koji se hrane životima i uspjesima njihovih zajednica te se stoga, kako nas je u to uspjela uvjeriti Vera L. Zolberg, političari upleću u rad muzejskih stručnjaka, čime je onemogućeno uvođenje bilo kakvih promjena u međudjelovanju muzeja i njihove publike.¹⁰ I suprotna je situacija, dakako, moguća, a obje mogućnosti imaju posljedice na svakog čovjeka i ženu koji posjete muzej.

Upravo zato što muzeji ne mogu ostati izvan mentalnih, pravnih, kulturnih i političkih uspjeha koje su žene dosad ostvarile, nemoguće je prihvatiti štetu što nastaje kada se te vrijednosti, koje pripadaju cijelom društvu, ne promiču (a ništa nam nije bilo dano, sve što imamo posljedica je naših potraživanja). Štoviše, više ne možemo prihvaćati uporabu neutralnoga, bezličnog roda jer je takva praksa već proglašena postupkom prikrivanja. Istina, došlo je vrijeme da se pitanje žena prestane doživljavati kao puko ometanje ili, još gore, kao nešto što se može dopustiti. Transverzalnost života čini posve prirodnima razmišljanja i razgovor s pripadnicima obaju spolova, s muškarcima i ženama zajedno. Sam napredak u razvoju misli to zahtijeva jer svaki rad u području feminizma i studija o problematici spolova ostvaruje poboljšanja i postaje odlučujući korak naprijed u ponovnom promišljanju povijesti i ponovnom shvaćanju sudjelovanja svakog muškarca i žene u njoj, ukratko, u ponovnom određenju same dimenzije života. Uistinu je nužno preispitati discipline, posebno njihov predmet i stukturu, podučavati, učiti i istraživati na drugi način, transferzalno i preispitujući već postojeće odgovore, pretvarajući nove zamisli u teorije i tražeći objašnjenja. Muzej mora preispitivati druge i sebe samoga, a posljedice unošenja takvog nemira mogu biti samo zdrave: znanje je pravo koje moramo osigurati drugima kako bi i oni mogli promicati znanja, podatke, prava, dužnosti i mogućnosti.

Također bih željela upozoriti na naoko nevažan tekst uključen u *Izveštaj o ljudskim pravima iz 2003.*, u kojemu se kao Milenijska deklaracija ističe namjera da se do 2015. osigura opće osnovno obrazovanje i tako milijuni ljudi spase krajnjeg siromaštva. U 3. cilju točke 8. promicanje jednakosti spolova i osnaživanje žena, iako ponešto nejasni, podrazumijevaju cijelu logiku napretka zasnovanu na jednakosti spolova, a žene priznaju kao pokretače razvoja. Također je, unutar tog novog pristupa problematici spolova, nemoguće zaobići postojanje *Okvira za provedbu integracije spolova u društvo*, dokumenta koji je donio UNESCO, a čija je glavna zadaća *usklađivanje UNESCO-ova programa i politike jednakosti spolova i osnaživanja žena da bi se osigurala koherentnost napora na unutrašnjemu (unutar okvira UNESCO-ova djelovanja) i*

vanjskom planu (u sklopu UN-a i šire - u međunarodnoj zajednici).

Betonski zid koji žene u muzejima čini nevidljivima (u ovdje navedenom konkretnom slučaju) još uvijek postoji, unatoč sličnim naporima i našoj svijesti o tome koliko bismo dobili daljnjim ulaganjem u istraživanje tog pitanja. Stoga ga je bitno spomenuti. Ili bismo ga možda (zašto ne) trebali jednostavno srušiti u ime nečega drugog, primjerice, vidljivosti, mogućnosti, prava?

□ Jesmo li svi, muškarci i žene, uistinu svjesni da je uvođenje dimenzije spolova u naš rad ne samo moguće već i poželjno?

□ Jesmo li svi, muškarci i žene, svjesni da muzeji na tom području, toliko bitnome za promjenu mentaliteta, mogu stvoriti i razviti određene vještine?

□ Jesmo li svi, muškarci i žene, svjesni da stjecanjem novih znanja na području ženskih studija potičemo promjenu mentaliteta i stvaramo uvjete potrebne za ostvarenje toliko priželjkivane demokracije i građanskog duha, koje se trudimo uspostaviti?

Organizacija znanja predočena u izlošcima mora se koristiti pamćenjem, ali i svim ostalim elementima koji bi mogli promicati kognitivna iskustva, pridonijeti stjecanju određenog uvida, potaknuti nas da se koristimo sa svih pet osjetila i prouzročiti određenu promjenu stanja posjetitelja. Čovjek nikada ne bi trebao iz muzeja izaći u potpuno istom stanju u kojemu je u nj ušao. Neupitno je da će, što kasnije počnemo postavljati ta pitanja, sporije nastati promjene koje osobno smatram neizbježnima i koje bi trebale zamutiti prividno mirne vode tog područja spoznaje. Uvođenje novih načina prikazivanja života, svakodnevice, patnji i radosti nije samo korak u pravom smjeru već i odvažan i pravedan korak. Žene bi trebale dospjeti u središte pozornosti muzeja i postati dio života čiji su ne samo sudionici nego i pokretači. Jedan od načina postizanja tog cilja jest uvođenje novih modela izložbi koji prkose zdravom razumu i dobrom ukusu, ali i zahtijevaju istraživački rad te izlaženje iz zadanih okvira određenih perspektiva.

Mreža portugalskih muzeja trudi se (i to uspješno!) redefinirati svoje usluge i postići visoku razinu kvalitete u svakome od glavnih područja muzeologije. I baš kao što UN podrazumijeva iskrenu i učinkovitu politiku integracije spolova u društvo, tako bi se i muzeji u svom radu trebali povoditi za istim načelima te sve brže postajati mjesta koja omogućuju demokratski pristup mudrosti i znanju promičući prosvijećeno sudjelovanje svojih posjetitelja, tehničara i radnika. Prema našem mišljenju, na tom bi području trebalo neprestano preporučivati dobru praksu, cijeniti je, popratiti je odgovarajućim elementima te raditi na njezinu promicanju. Time bismo mogli postići da ono što bi trebalo biti stalno prisutno u muzejima postane i vidljivo.

Nevidljivost žena u muzejima poslužila je samo kao podsjetnik da je za borbu protiv strogih pravila kojima je društvo sputano bitno cijeniti svaki pojedini trenutak i

9 Porter, Gaby, nav. dj., str. 105.

10 Zolberg, Vera L., *Museums as Contested Sites of Remembrance: The Enola Gay Affair*; u: *Theorising Museums*, str. 68-82.

prostor kako bismo omogućili međudjelovanje inovativnih politika, kako bi razvoj i napredak mogla pratiti i kulturalna dimenzija te kako bi ženske vještine i povijest mogle potpuno doći do izražaja, a možda čak i pridonijeti novim promjenama muzejske prakse. Takvo je shvaćanje nužno ako muzeji žele ostati prostori demokracije i građanskog duha u kojima se ljudi druže i razmjenjuju iskustva.

Međutim, postizanje tog cilja ne ovisi isključivo o dobroj volji tehničara i volontera. Promjena načina razmišljanja u muzeologiji i muzeografiji uvelike ovisi o političkoj opredijeljenosti svake pojedine države ili društva, tj. o politici koju ta država ili društvo odluči slijediti ili zanemariti.

Neosporiva je tvrdnja Victorije Robinson da su *opis i analiza zanemarivanja žena kao samostalnih ljudskih bića bili među najvažnijim ostvarenjima feminističkog pokreta*.¹¹

Sada je na nama da poduzmemo sljedeći korak i nepovratno uzburkamo to mirno more na kojemu počivamo i s čijom smo mirnoćom i prečesto suočeni.

(U spomen Joãou Amaralu, principijelnom i razumnom čovjeku kojega sam namjerno odlučila spomenuti u ovom tekstu i tako oživjeti njegovu želju da promijeni naš način doživljavanja svijeta.)

LITERATURA

1. Farge, Arlette, *Des Lieux pour l'Histoire*, Paris, Seuil, 1997.
2. Hopper-Greenhill, Eilean, *Museums and the Shaping of Knowledge*, London, Routledge, 1992.
3. Karp, Ivan i Steven D. Lavine, *Exhibiting Cultures: The poetics and politics of museum display*, Washington i London, Smithsonian Institution Press, 1991.
4. McDonald, Sharon i Gordon Fyfe (ur.), *Theorizing Museums: Representing identity and diversity in a changing world*, London, Blackwell, 1996.
5. Wilson, Elizabeth, *The Contradictions of Culture: Cities, Culture, Women*, London, Sage, 2001.
6. *Muse*, vol. XI., br. 4, veljača 1994.
7. *Museum International*, 216, 2002.

Prijevod s engleskog jezika: Ana Babić

¹¹ Robinson, Victoria, *Introducing Women's Studies*, str. 1.